

EKOLOGIK-AXBOROT JAMIYATINING BARQAROR RIVOJLANISHI MODELLARINI YARATISH UCHUN SINERGO-GOMEOSTATIK ASOSLAR

Bobojonov Shohjahon Sharifboyevich

Shahrisabz davlat pedagogika institut

o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada odamlarning ekologik harakatlarini belgilash tizimli bo'lib, o'ziga xos namoyon bo'lish shakllari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarning o'zaro bog'liqligi, shaxsning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri bilan tubdan oldindan belgilanishini. Shaxs ekologik axborotning jamiyatida o'rni ilmiy jihatdan ochib berilgan va dalillangan.

Kalit so'zlar: kishilik jamiyati, ekologik harakat, ekologiya, shaxs ekologiyasi, globallashtirish, ekologik dunyoqarash, shaxs.

Аннотация: В статье систематизировано определение экологических действий людей, включая специфические формы их проявления, взаимосвязь объективных и субъективных факторов, а также фундаментальную предопределенность взаимодействия личности с окружающей средой. Научно раскрыты и обоснованы вопросы личности в экологическом информационном обществе.

Ключевые слова: человеческое общество, экологическое движение, экология, экология личности, глобализация, экологическое мировоззрение, личность.

Sivilizatsiya taraqqiyoti bosqichi sifatida ekologik-axborot jamiyatining (EIS) barqaror rivojlanishi muammosini hal qilishda uslubiy yondashuvning mumkin bo'lgan variantlaridan biri uning modelini sinergiya-gomeostatik yondashuvga asoslangan holda qurish bo'lishi mumkin, chunki bu sinergetika bo'lib, u butun majmuaning hissiy-intuitiv bilimlarini, yaxlit hodisaning sababi va ta'sirini gavdalantirishga imkon beradi. matematika toifalari va fraktallar.

Sinergetik metodologiyaning falsafiy asoslari hali boshlang'ich bosqichida; ular hali shakllangan klassik materialistik dialektika tomonidan "hazm qilinmagan". Ushbu sintezning natijasi tizimlilik tamoyilining asoslari sifatida sinergetik dunyoqarash tamoyillari bilan to'ldirilgan, turli realliklar bilan ifodalangan dunyoning dialektik mohiyati haqidagi taxminni aniq mulohazalar va "chegaraviy shartlar" bilan birlashtiradigan tizimli dialektikadir.

Aytish kerakki, sinergetik yondashuv doirasida rus tilidagi umume'tirof etilgan "barqaror rivojlanish" atamasi, garchi bu o'ziga xos lingvistik bema'nilik bo'lsa-da, biz ijtimoiy va tabiiy, mintaqaviy va global rivojlanishning maqbul, muvofiqlashtirilgan,

birgalikda evolyutsion rivojlanishi sifatida talqin qilamiz "barqarorlik orqali rivojlanish mexanizmi.

Ekologik-axborot jamiyatining (EIS) barqaror rivojlanishining kontseptual modelini qurishga o'tishdan oldin bir qator dastlabki fikrlarni aytish kerak.

Sinergetik g'oyalar falsafiy tushunchalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib chiqdi. Ularning aksariyati qiziqarli analogiyalar va original nazariyalar manbai bo'lgan yangi ob'ektga tegishli. Bu ob'ekt xaosdir.

Qadimgi Hindiston va Xitoy falsafasida xaos ko'pincha barcha mumkin bo'lgan shakllar va mavjudotlar yashirin, namoyon bo'lmagan holatda yashaydigan substansiya sifatida ifodalangan. Sinergetika asosan bu tushunchani jonlantiradi. Dissipativ tuzilmalarning paydo bo'lishi mikrodarajadagi tartibsizlik makrodarajada tartibning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkinligini anglatadi.

Ammo buning aksi ham mumkin. Ko'p erkinlik darajasiga ega bo'lgan deterministik tizimlarda xaos bo'lishi mumkin. Hatto eng oddiy tartibli jarayonlar ham tartibsizlikka olib kelishi mumkin. Bularning barchasi bizning imkoniyatlarimiz chegaralarini tan olish, tabiiy hodisalarni bashorat qilish va asrlar davomida ma'lum bo'lgan matematik modellarda yangi ma'noni ko'rish imkonini beradi.

Shunday qilib, sinergetika fanlararo fan (yoki fandagi harakat) sifatida barqaror rivojlanish muammosini (qanday shaklda taqdim etilishidan qat'i nazar), har safar yangi maqsadlarga erishish (jalbchilar), xaotik zonalar (inqirozlar) oraliqlari, eng kam salbiy oqibatlariga olib keladigan tartibsizlik-tartib-tartibsizlik o'tishlarini o'rganishda yo'nalish beradi. Zamonaviy ilm-fanda zamonaviy ekologik-axborot jamiyatining mohiyatini mazmunli o'rganishga bir qator urinishlar mavjud. D. Bell, V. Inozemtsev, M. Kastels, E. Masuda, T. Stonier, E. Toffler, A. Turen, F. Vebster va boshqalarning asarlari tahlili asosida uning axborot komponentining quyidagi xususiyatlarini aniqlash mumkin [2.26; 64; 65; 187; 193; 208]. -. —. . Axborot jamiyati - axborot va bilim rivojlanishning strategik resurslariga aylangan, bu ideal omillarni moddiy mahsulot va texnologiyalarga aylantirish mumkin bo'lgan jamiyat; bu "haqiqiy virtuallik madaniyati"ni shakllantiruvchi ishlab chiqarish, kuch va tajriba tarmoqlari tomonidan yaratilgan tarmoqli jamiyatdir; bu telekommunikatsiya va axborot tuzilmalarining (va texnologiyalarning) jadal rivojlanishi va yaqinlashuvi bilan tavsiflangan "superindustrial jamiyat"dir; ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirish va "ijodiy jamiyat"ni shakllantirishning moddiy asosidir.

Axborot jamiyati nazariyasi, shubhasiz, bizning ijtimoiy taraqqiyot haqidagi tushunchamizni kengaytirdi; ammo, u zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlarning yaxlit tushunchasini ta'minlamaydi. U insoniyatning ijtimoiy istiqbollarini ekologik cheklovlarni hisobga olmasdan, ularning global barqaror rivojlanish muammolari bilan bog'liqligini hisobga olmasdan o'rganadi.

Aytish kerakki, globalistika, ekologiya, ekoinformatika, sinergiya-gomeostatika, ochiq jamiyat falsafasi va boshqalar kabi umumiy ilmiy sohalar chorrahasida

dunyoning yangi manzarasi shakllanmoqda. Ko'kalamzorlashtirish va axborotlashtirish yangi asr boshlarida jamiyat taraqqiyotining asosiy omillari hisoblanadi. Demak, taklif etilayotgan ekologik-axborot jamiyatining akademik A.D.Ursul fikriga mos keladigan asosiy belgilarini (2.3-bo'limga qarang) quyidagilar deb hisoblash mumkin: a) u ekologik halokatning oldini olgan va uning izchil rivojlanishining ekologik muammolarini samarali hal etuvchi jamiyat bo'ladi; b) bu axborot jamiyati negizida vujudga keladigan tsivilizatsiyaning ekologik holati uzoq muddatli istiqbolda asosiy e'tiborni axborotga asoslangan rivojlanish strategiyasiga qaratgan holda oqilona sayyoraviy ekologik rivojlanishni ta'minlash uchun axborot texnologiyalarining eng yangi vositalaridan samarali foydalanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ekologik-axborot haqiqati ma'lum ma'noda yaratilmoqda. U xilma-xil va ierarxik bo'lib, vaqt o'tishi bilan nafaqat real voqelik, balki virtual imkoniyat sifatida ham mavjud. Qanday bo'lmasin, XXI asrda barqaror rivojlanish strategiyasini shakllantirish uchun ijtimoiy-gumanitar bilimlarga zamonaviy sinergetik yondashuv aynan shu haqiqatni nazarda tutadi. Albatta, ontologik va ekologik-axborot jamiyati statik holatda mavjud emas, shuning uchun undagi jarayonlar turli tezlik va shiddatlarda, sinxron va diaxronik tarzda sodir bo'ladigan cheksiz, goh laminar, goh notinch o'zgarishlar oqimi sifatida namoyon bo'ladi. Uning eng real qiyofasi maydon, muhit (ochiq tizim), unda qayta guruhlanish, qayta tashkil etish, yangi tuzilmalarning shakllanishi va eskilarining parchalanishi (ekologik, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va hokazo) jarayonlari, ya'ni makro va mikro darajada tuzilish va tuzilmalarni buzish jarayonlari doimiy ravishda kechmoqda.

Jamiyatni axborotlashtirish odatda jahon hamjamiyatiga xos muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Biroq, axborotlashtirish nafaqat sotsial-texnik yoki hatto sotsiotexnologik jarayon yoki hodisadir. Shuningdek, u ijtimoiy taraqqiyotning barqaror tendentsiyasi bo'lib, uning zarurligi ham nazariya, ham amaliyot tomonidan isbotlangan. Binobarin, axborotlashtirish nafaqat jarayon, balki noosferik yo'nalishga ega bo'lgan ijtimoiy taraqqiyot namunasidir [206, 96-97-betlar].

Adabiyotda axborotlashtirish odatda jarayon sifatida qoraladi. Axborotlashtirish global rivojlanish namunasi sifatida ko'p jihatdan o'rganilmagan va uning tarkibiy qismlari - yagona naqshlar tizimiga potentsial ravishda birlashtirilishi mumkin bo'lgan tendentsiyalar aniqlanmagan. Axborotlashtirish tendentsiya sifatida sotsiotexnologik deb ataladigan ijtimoiy-faoliyat jarayonining yangi turiga taalluqlidir. Axborotlashtirish - bu jamiyat va axborot texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro ta'sirning ta'sirini, ularning koevolyutsiyaning yagona tizimiga birlashishini bevosita namoyon qiluvchi, biz ko'rishni istardik, insonparvarlik yo'nalishi. Yaqin vaqtgacha bunday naqshlar tan olinmagan, chunki ular an'anaviy fan tomonidan o'rganilgan, bu erda ham ijtimoiy, ham texnik bilimlarni birlashtirgan integral fanlar mavjud emas edi. Va faqat yaqinda noan'anaviy umumiy ilmiy yo'nalish - ijtimoiy informatika g'oyasi paydo bo'ldi, u yangi bilim sohasining ijtimoiy-texnologik yaxlitligini rivojlantiradi va o'z

e'tiborini jamiyatni axborotlashtirish jarayonini - uning qonuniyatlarini - ularning tizimini o'rganishga qaratadi [204].

Kompyuterlashtirish jamiyatda namoyon bo'lishi nuqtai nazaridan ham, uning muhim va barqaror (invariant) tendentsiyalarini o'rganish nuqtai nazaridan ham qiziqish uyg'otadi. Jamiyatni axborotlashtirish qonuniyatlarini tushunish intuitiv va empirik darajada, birinchi navbatda, kompyuter fanining turli sohalaridagi ekspertlar va mutaxassislarning intuitiv baholariga asoslanadi. Bunday naqshlar fundamental fanlar darajasida nazariy, umuman qabul qilinmagan ifoda, tushuntirish yoki argumentatsiyani olmagan.

Bu jamiyatni axborotlashtirishning turli konseptual asoslarini ishlab chiqish va ularni yagona kontsepsiyada birlashtirishni murakkablashtirdi. Fikrlarning xilma-xilligi va qarama-qarshi baholar axborotlashtirish masalasida umume'tirof etilgan tamoyillarning, eng avvalo, uning qonuniyatlarining yo'qligi bilan ham bog'liq. Albatta, bunday naqshlar ob'ektiv ravishda mavjud; lekin ularni nazariy jihatdan shakllantirish va o'rganilayotgan jarayonni adekvat tavsiflovchi va bashorat qilish imkonini beruvchi izchil tizimga birlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Aniqlangan naqshlarning yo'qligi jamiyatni axborotlashtirishning umumlashtirilgan kontsepsiyasi [3] jamiyatni axborotlashtirish tushunchasining dastlabki ta'rifini o'z ichiga olmaganiga ham ta'sir qildi. A.D.Ursul fikriga qo'shilib, jamiyatni axborotlashtirishning u taklif qilgan quyidagi ta'rifini qabul qilaylik: "Axborotlashtirish – axborot jamiyatini yaratish va boshqa sohani yanada rivojlantirish maqsadida informatika, yangi axborot texnologiyalari yordamida rivojlanish resursi sifatida axborotdan tobora to'liq foydalanishga asoslangan inson va jamiyatning butun hayotini intellektual va gumanistik jihatdan qayta qurish" [26, p. 100]. Bu ta'rif o'rganilayotgan jarayon mazmunini (axborot, informatika, inson va jamiyat) tashkil etuvchi asosiy komponentlarni bir butunlikda birlashtiradi va uning oqilona va insonparvarlik mohiyatini ko'rsatadi; rivojlanish istiqbollari, lekin shu bilan birga, jamiyatni axborotlashtirish ham muammoli hodisa sifatida namoyon bo'ladi, endi global miqyosda.

Jamiyatni axborotlashtirish kontsepsiyalarining muhokamasi axborotning texnik vositalar, boshqaruv, moddiy va energiya resurslari va umuman moddiy resurslarga nisbatan ustuvorligini ochib berdi. Ustuvorliklar - bu umumiy, barqaror va zarur rivojlanish tendentsiyalari, chunki axborotlashtirish bilan bog'liq nazariy va amaliy faoliyatda jamiyat doimo ushbu ustuvorliklardan kelib chiqishi kerak. Bunday naqshlar miqdoriy emas, balki tartibli (tartib naqshlari). Shu bilan birga, axborotning moddiy va energiya resurslariga nisbatan rivojlanish resursi sifatidagi ustuvorligini miqdoriy jihatdan ham aniqlash mumkin. Masalan, sotsiosferaning noosferaga aylanishi jarayonida ishtirok etadigan materiya va energiyaning o'sish sur'ati bilan solishtirganda sotsiosferada axborotning o'sish sur'ati bo'yicha. Ushbu miqdoriy baholar 1990-yillarning oxirida amalga oshirilganda, jamiyatning sanoat bosqichidan

postindustrial bosqichga o'tish haqida gap boshlandi. Noosferogenezni boshqarish nuqtai nazaridan aql va intellektual va axborot faoliyati ham miqdoriy jihatdan ustunlik qiladi.

Jamiyatni axborotlashtirish sur'ati o'zining maksimal mumkin bo'lgan chegaralariga ega bo'lib, ular axborot texnologiyalarining texnik vositalarining rivojlanish qonuniyatlari, aniqrog'i, texnik va texnologik parametrlar, ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlar va xususiyatlar bilan belgilanadi. Ushbu qonuniyatlarni o'rganish bizga infosfera rivojlanish sur'atining yuqori chegaralarini aniqlash va shu asosda sayyoraviy miqyosda axborot jamiyati (IS) rivojlanishining global tendentsiyasi sifatida axborotlashtirishni joriy etish bo'yicha prognozlarni shakllantirish imkonini beradi. Izlanish prognozlari, ayniqsa, uzoq muddatga, global axborotlashtirish jarayoni [208], ya'ni axborot globalizmi naqshlarining yanada keng qamrovli tizimini qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Mo'minova Manzura Odinaevna. Ekologik harakat: ijtimoiy-falsafiy tahlil: dissertatsiya ... falsafa fanlari nomzodi: 09.00.11 / Mo'minova Manzura Odinaevna; [Himoya joyi: Tojikiston Fanlar akademiyasi A.Bahovaddinov nomidagi Falsafa, siyosatshunoslik va huquq instituti], 2018

“Ekologik-axborot jamiyati” jahon sivilizatsiyasi taraqqiyot bosqichi sifatida (mafkuraviy-uslubiy jihat) Kuybar, Vladimir Ivanovich

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akramov 3. M., Rafikov A.A., Proshloye, nastoyasheye i budusheye Aralskogo morya, T., 1990;
2. Nig'matov A.N., O'zbekiston Respublikasining ekologik huquqi, T., 2004; Rafikov A.A., Geoekologik muammolar, T., 1997;
3. To'xtayev L., Hamidov A., Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish, T., 1994; G'ulomov P.N., Inson va tabiat, T., 1999.
4. Akramov S. Tabiatni muhofaza qilish asoslari S. Akramov. - Dushanbe: Maorif, 2011; Axrorov F. Tojikiston suv havzalari faunasi va uni muhofaza qilish.
5. “Ekologik-axborot jamiyati” jahon sivilizatsiyasi taraqqiyot bosqichi sifatida (mafkuraviy-uslubiy jihat) Kuybar, Vladimir Ivanovich
6. Omonov, Bahodir Nurillayevich. "MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA-MUAMMOLAR YECHIMINING ASOSIY OMILI." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 4.21 (2024): 529-535.
7. Nurillayevich, O. B. "ЭКОЛОГИК ГЛОБАЛЛАШУВ КОНТЕКСТИДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ЭКОЛОГИК ВАЗИЯТДАГИ ЎЗГАРИШЛАР." PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL,(SI-1) (2022).

8. Омонов, Баходир Нуриллаевич. "Идейно-политический путь просветительского и джадидского движения." *Gospodarka i Innowacje* 44 (2024): 235-242.
9. Omonov, B. N. "O 'zbekiston ekologik siyosatining strategik asoslari." *Философия и право* 28.2 (2024): 41-43.
10. Omonov, Bahodir. "EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING O 'RNI." *Modern Science and Research* 4.3 (2025): 125-128.
11. Omonov, B. N. (2024). MARKAZIY OSIYO MAMLAKATLARIDA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA–MUAMMOLAR YECHIMINING ASOSIY OMILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(21), 529-535.
12. Nurillayevich, O. B. (2022). ЭКОЛОГИК ГЛОБАЛЛАШУВ КОНТЕКСТИДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ЭКОЛОГИК ВАЗИЯТДАГИ ЎЗГАРИШЛАР. *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL*, (SI-1).
13. Омонов, Б. Н. (2024). Идейно-политический путь просветительского и джадидского движения. *Gospodarka i Innowacje*, 44, 235-242.
14. Omonov, B. N. (2024). O 'zbekiston ekologik siyosatining strategik asoslari. *Философия и право*, 28(2), 41-43.
15. Omonov, B. (2025). EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING O 'RNI. *Modern Science and Research*, 4(3), 125-128.
16. Nomozov, Xurshid. "JAMIYATDA INTERNET-MAKON RESURLARIDAN FOYDALANISH SOHALARI." *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS* 1.2 (2024): 113-118.
17. O'G'Li, Nomozov Xurshid Shavkat. "YUKSAK AXBOROT MADANIYATI–INTERNET-MAKON RESURLARIDAN RATSIONAL FOYDALANISH SHARTI." *Research Focus* 2.6 (2023): 105-110.
18. Nomozov, Xurshid. "THREATS TO INFORMATION SECURITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS." *Gospodarka i Innowacje* 22 (2022): 229-231.
19. Xurshid, Abdullayev. "GLOBAL MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO 'LLARI." *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi* 19.1 (2025): 299-303.
20. Shavkat o'g'li, Nomozov Xurshid. "JAMIYATDA INTERNET-MAKON KONTENTLARI TA'SIRIDA SODIR BO 'LAYOTGAN NEGATIV IJTIMOYLAHV SHAKLLARI." *TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G 'OYALAR* 1.2 (2024): 52-58.
21. Nomozov, Xurshid. "JAMIYAT IJTIMOYLAHVIDA INSTITUTLARI O 'RNI VA INTERNET-MAKONNING UNDAGI O 'RNI." *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION* 1.2 (2024): 83-88.
22. Xurshid, Nomozov. "AXBOROT XURUJLARINING MANBALARI, ULARNING IJTIMOY MUHITDA AMALGA OSHISH USULLARI." *Ta'limda*

raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari 41 (2025): 632-636.

23. Nomozov, Xurshid. "OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING IJTIMOY FUNKSIYASI." TAMADDUN NURI JURNALI 1.64 (2025): 253-255.

24. , Nomozov Xurshid Shavkat o'g'li. "YOSHLARNING IJTIMOYLAHUVIDA INTERNET TARMOQLARINING O'RNI." Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari 5.2 (2025): 27-31.

